

גילוי הלוט מעל אחת הכרשיות שנטלטה את כוסקי הדור, נוכח הוראת השלטונות

פואמום הירושא בלדקלצא

תעלומה
נחשפת
פרק ראשון

מי הם רבני העיר שהניכו עוז ידס במקחה של תורה?
מיהו הגאון ששינה דעתו תוך כדי השתלשלות הענינים?
מה ניתן להבין וללמוד מהנכתב על המצבות הדוממות שבבית החיים העתיק?
העזבון שקרע משמחה וחצה גבולות

וְשֵׁי טֵתִי בֵּין אִישׁ וּבֵין כַּעֲהוּ

| הרב מנחם מענדיל דוד פעלדמאן |

העיר יזניצא ומשמאל חצר הקודש, תצלום משנת תרנ"ח

חשובות, רבני קהילות ומשפחות נכבדות, הארוגים בקשרי חסידות ובעבודות משפחה לחצרות הקודש קאסוב וויזניצא.

בפרקים שלפנינו ננסה להיכנס לתוככי הפולמוס, לזהות את הנפשות הפועלות. נתוודע אל רבני קהילות מתלמידי רביה"ק ה'אהבת שלום', ונקרא אודות משפחת היתומים שהתגדלה בביתו של רביה"ק ה'תורת חיים'. אנו נפסע בשבילי העיר ויזניצא בשנות כהונתו של רבינו ה'צמח צדיק', נבקר בבית הדין של רבני העיר, ובין בתי כנסיות של קהילות אחרות בעיר. במהלך המחקר נשוטט בינות המצבות העתיקות בבית העלמין ונעלעל בין הרישומים, מהן ננסה לדלות פרטים שיבהירו לנו את תעלומות פרשה זו.

פטירתו של איש נשוא פנים, צעיר לימים, בעיר ויזניצא בשנת תרכ"ט, הייתה מבוא לסערה הלכתית שטלטלה את רבני ומנהיגי הקהילה. לא ארך הזמן עד שהפולמוס הסוער חצה את גבולות העיר והגיע לפתחם של גדולי הדור בכל רחבי גליציה. התשובות שנכתבו במסגרת הדין ודברים, נקבעו לדורות כנכסי צאן ברזל, ומהוות תשתית הלכתית איתנה בשאלה זו, הנוגעת עד עצם היום הזה: שאלת חיוב הבנות לחתום בערכאות על ויתור חלקן בירושה על פי חוקי המדינה, מקום בו הדין אינו תואם לדין התורה.

בחינה מדוקדקת של השמות והתאריכים בספרי השו"ת, מתוך מחקר מקיף, תהפוך את השאלה ההלכתית מסיפור אנונימי לאירוע ח"י, הפותח צוהר להכרת דמויות

זו לא יכלו הבנים לממש את חלקם ולהוציא את הנכס למכירה. כוונת הבעלים היתה כי דבר זה יאלץ את הבנים להגיע עמן לידי פשרה כספית ראויה, כדי לזכות בהסכמתן ולשחרר את הנכס מכבלינו.

נכסם את השאלה בקיצור כפי שנוסחה על ידי הגאון רבי משולם יששכר הורוביץ זצ"ל, ראב"ד סטאניסלאב, בספרו שו"ת 'בר ליואי' (חושן משפט, סימן ה):

'איש אחד שנפטר, והניח אשה ויתומים קטנים, ושתי בנות נשואות, ואי אפשר למכור הבית בלי חתימת הבנות הנשואות על הקאנטראקט (החזקה), ובעליהן אינם רוצים שיחתמו, כי אם שיינתן להם חלק מהעזבון'.

סביב השאלה ההלכתית דנא התעורר פולמוס רחב, ועקבותיו ניכרים היטב בתשובותיהם של גדולי הפוסקים שבגליציה. השאלות הופנו אל כמה וכמה מרבתינו המשיבים על ידי שואלים שונים שהיו מעורבים בדבר, איש איש לפי עניינו וטיעונו. בשל כך, נכתבו בנדון זה כמה וכמה תשובות המבררות את צדדי הסוגיה מזוויות שונות. אנו נציג כאן את הדברים כסדרם, לפי סדר התרחשותם והשתלשלות המאורעות.

דמותם של מאורי ההוראה בוויזניצא

בראשונה הובאה שאלה זו לפתחם של רבני העיר. רבינו ה'צמח צדיק' כיהן ברבנות העיר, אולם מפאת עומס הנהגת הציבור, מונו תחתיו מורי צדק שתפקידם היה להורות לעם את דבר ד'. באותה עת פעל בעיר בית דין, בו שימשו כדיינים ומורי צדק הגאון רבי יוסף קאסטינברוין

ויזניצא, תרכ"ט. טרגדיה פקדה את אחת המשפחות המכובדות בעיר. איש צעיר, שאך זכה להשיא את שתי בנותיו הגדולות, נקטף בשיא כוחו. כשהוא מותיר אחריו אלמנה שבורה ויתומים קטנים שלא זכה להכניסם לחופה. הנכס המרכזי שנותר למחייתם הוא הבית בוויזניץ.

כעבור חודשים מספר, בשלהי השנה, הגיעה עת חלוקת העיזבון. והנה, בעוד שמצד דין תורתנו הקדושה הדין ברור וידוע כי במקום שיש בן אין הבת יורשת, והבנים הם היורשים הבלעדיים בנכסי אביהם, באו בעלי הבנות הנשואות וטענה מחודשת בפיהם. טענה אשר עוררה פולמוס נרחב.

בין משפטי התורה לערכאות המדינה

להבדיל מדת התורה, חוקי המלכות באותה עת הכירו בבנות כירושות שוות לבנים, ועל פי סדרי המדינה הצריכה כל העברת בעלות בנכסי דלא נידי רישום בפנקסי המלכות, המכונים 'טאבו'. הבנות ובעליהן לא באו חלילה לחלוק על דת תורה, או להעמיד כנגדה את חוקי העמים, ואף הודו כי אכן אין להן חלק ונחלה בירושה על פי הדין, אלא שטענתם הייתה כי אין כל סיבה וסברא המחייבת אותן לילך ולהטריח עצמן בערכאות המלכות כדי לחתום על מסמכי ויתור כלשהם.

מאידך גיסא, עבור פקידי הממשל לא היה כל ערך ומשקל לדין התורה, וכל עוד לא הופיעה חתימתן המפורשת של הבנות על שטרי הוויתור, נותר הנכס כבול מבחינה משפטית. נמצא אפוא, כי בלא חתימה

בעבור חודשים מספר, בשלהי השנה, הגיעה עת חלוקת העיזבון. והנה, בעוד שמצד דין תורתנו הקדושה הדין בחר וידוע כי במקום שיש בן אין הבת יורשת, והבנים הם הירושים הבלעדיים בנכסי אביהם, באו בעלי הבנות הנשואות וטענה מחודשת בניהם. טענה אשר עוררה פולמוס נרחב.

זצ"ל, ולצידו הגאון רבי אריה ליב בערינפעלד זצ"ל. נתעכב קמעא על דמותם של הדיינים הנכבדים. הגאון רבי יוסף בן רבי משולם קאסטינבראהן זצ"ל שימש בראשיתו כדומ"ץ בעיר קאלימייא, ומשם נקרא לכהן במלאכת הקודש בוויזניצא. אף שלא התברר לנו תאריך בואו המדויק לעיר, עקבותיו ניכרים כבר בשנת תר"ך בתשובה המופנית אליו בשו"ת 'חסד לאברהם' (תאומים), שם הוא נזכר בתואר "מוהר"ר יוסף קאסטינבראהן נ"י מו"ץ דק' וויזניצא".

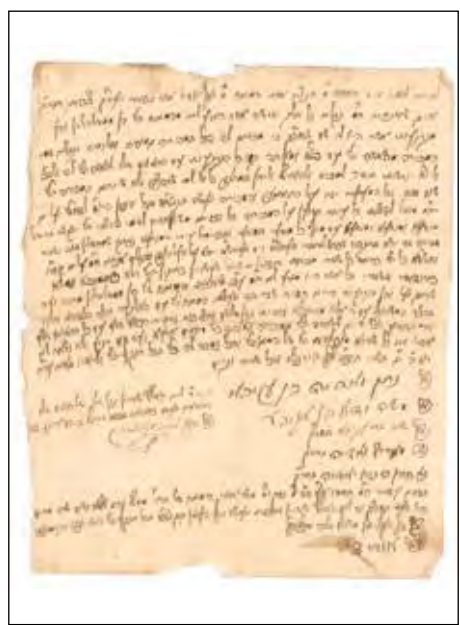
נראה כי רבי יוסף שימש כצינור להעברת שאלותיהם של רבותינו הקדושים אל גדולי הפוסקים; כפי שאנו מוצאים בשו"ת 'שערי צדק' (יו"ד סימן כ"ז) להגה"ק רבי מנחם מענדיל פאנעט מדעעש זצ"ע, מופיעה תשובה אליו ובה נכתב 'חשתי להשיב מפני הכבוד ופקודת קדוש ישראל נ"י'.

דמותו נזכרת בהערצה בעשרות תשובות בספרי השו"ת של גדולי פוסקי הדור. מקורו העיקרי אליו הפנה את השאלות היה הגה"ק רבי שלמה דרימער זצ"ל, בעל ה'בית שלמה', מגדולי חסידי רביה"ק ה'תורת חיים', ולאחמ"כ אצל בנו רביה"ק ה'צמח צדיק', שבספריו נמצאו למעלה מעשרים תשובות המופנות אליו. עובדה זו מעידה על האמון המופלג שנתנו בו רבותינו בבחירתם בו כשליח להריץ את שאלותיהם לפני פוסק הדור. אזכורים נוספים לדמותו נמצאים ברשימות מעות קדימה בספר "שרף פרי עץ חיים" משנת תרכ"ו, שם נרשם: 'ר' יוסף דיין', ובספר "ריבד הזהב" משנת תר"ל

נרשם: 'הרב ר' יוסף מו"צ'. בתשובה האחרונה אליו ב'בית שלמה', בשנת תרל"ב, הוא מכונה 'הישיש'. [בבית העלמין בעיר קיימים מצבות בני משפחתו: זוגתו מרת ליבא בת מוה"ר אלימלך ע"ה, שנפטרה בכ"א שבט תרס"א, עליה נחרת 'אשת ר' יוסף מו"ץ; וכן מצבת בתו שעליה נכתב 'וּטא ב"מ יוסף מו"ץ']. רעהו הגאון רבי אריה ליב בערינפעלד זצ"ל נולד בסניאטין בשנת תר"ב לאביו ר' שמעון מטיסמניץ. בראשית דרכו שימש כדומ"ץ בעיר מולדתו, ומשם נקרא לכהן במלאכת הקודש כאב"ד קוצמן. עקבות פועלו בוויזניצא ידועים בשנת תרכ"ט, עת שימש בה כראב"ד בעודו צעיר לימים. הוא ניהל קשרי שו"ת ענפים עם גאוני דורו, המשיבים לו עשרות רבות של תשובות. בהמשך דרכו, לפני שנת תרל"ה, נתקבל כראב"ד בעיר זאלישטשיק, בשל חריפותו המופלגת ובקיאותו, הובאו לפתחו דיני תורה רבים בעיר והוא העמיד תלמידים הרבה שקיבלו ממנו תורה והוראה. הוא כיהן בזאלישטשיק עשרות שנים עד לפטירתו ביום ו' באייר תרפ"ט.

כפילות התשובות של הגאון מסקאלא

נחזור אל השאלה דנן. הדברים הובאו לפתחם של דייני בית הדין בעיר, אשר נכנסו בעובי הקורה לברר את הדין לאשורו. מתוך השתלשלות העניינים עולה כי עמדתם הראשונית של הדיינים נטתה לטובת הבנים,

שטר בענייני ירושה מבית הדין בוויזניצא בשנת תרכ"ה עם חגיגת הגי'ר יוסף קאסטינבראהן דמ"ץ וויזניצא 'נאם הק' יוסף בן משולם זלה"ה מוצדפ"ק

הג"ר אריה ליב בערינפעלד זצ"ל ראב"ד וויזניצא זאלישטשיק

לדמותו של רבי אברהם שמואל מבזנאוב

רבי אברהם שמואל היה בנש"ק בעל שלשלת יוחסין מפוארת. הוא היה ניין ונכד ישיר של הרה"ק בעל 'ושר דברי אמת', מי שהיה רבו ומאורו של רביה"ק מייסד השושלת, ה'אהבת שלום' מקאסוב. אביו, הרה"ק רבי משולם פייביש (בן בנו של ה'יושר דברי אמת', רבי ברוך יצחק מזוואניץ), היה מתלמידיו המובהקים של רביה"ק ה'אהבת שלום'.

עדות חיה לקשר זה אנו מוצאים בספר 'שפת אמת' (קאלמייא תרמ"א), שם נדפסו דברי תורתו של האב, הרה"ק ר' פייביש. בין דפי הספר, בפרשת ואתחנן, הוא מצטט בחרדת קודש דברים ששמע במו אזוניו: "שמעתי ממור' הרב הק' המפורסם... מור' מנחם מענדיל זצלה"ה מקאסוב".

רבי אברהם שמואל נולד סביב שנת תקע"ח. ומלבד ייחוסו העצמי, היה קשור בקשרי משפחה הדוקים לבית קאסוב. הוא נשא לאישה את מרת יענטא בלומא, שהייתה אחייניתה של הרבנית צפורה, אשת חבר של רבינו ה'תורת חיים' ז"ע.

הקשר המיוחד נוצר לאחר פטירת אביה של מרת יענטא בלומא, רבי פנחס שפירא (בנו של הרה"ק ר' יהודה מאיר משפטיאוקא, חותנו של ה'תורת חיים'), שנפטר בשנת תקפ"ו. היא נותרה יתומה בצעירותה, ודודתה, הרבנית צפורה, גידלה אותה בביתה כבת משפחה לכל דבר.

כאשר הגיעה לפרקה, השיא אותה ה'תורת חיים' לרבי אברהם שמואל העליר, שהיה בנו של הגה"צ רבי פייביש, תלמיד אביו ה'אהבת שלום'.

מכאן עולה השתייכותו המשפחתית של רבי אברהם שמואל לבית קאסוב-וויזניצא. מצד תולדותיו, היה רבי אברהם שמואל בן דודו של רבינו ה'צמח צדיק'. יתרה מכך, בשל העובדה שרעייתו גדלה בבית רבינו ה'תורת חיים' כבת בית, ניתן להחשיבו גם כמעין גיסו-חורגו של ה'צמח צדיק'. קשרי משפחה אלו מבהירים את מעמדו וחשיבותו ומהווים רקע לדיון ההלכתי שהתפתח בהמשך.

מצבת הרבנית קאסטינבראהן אשת המו"ץ בבית החיים בוויזניצא, מרת ליבא בת מוה"ר אלימלך ע"ה שנפטרה בכ"א בשבט תרס"א אשת ר' יוסף מו"ץ

הנחשבים ליורשים על פי דין תורה. אולם כפי הנראה, עמדו בעלי הבנות בסירובם הנחרץ, ומשכך לא היה מנוס מלהפנות את השאלה להכרעתם של גדולי הפוסקים.

היה זה הגאון רבי אריה לייב בערינפעלד זצ"ל, שבשלהי דקייטא – סביבות חודשי תמוז ומנחם-אב – הריץ את שאלתו זו בצירוף שאלות נוספות שהצטברו על שולחנו והצריכו הכרעת פוסק מובהק. הוא פנה אל הגאון בעל ה'בית שלמה' זצ"ל, שרבות מן השאלות שהתעוררו בחצר רבוה"ק הופנו אליו דרך קבע.

באופן מפתיע, לא מצא ה'בית שלמה' לנכון להשיב לגופו של עניין. בשולי תשובתו הארוכה בשאר השאלות (שו"ת 'בית שלמה' או"ח סי' ג'), הסתפק בהפניה קצרה לספרו 'ישרש יעקב' משנת תרכ"ג. שם כבר פסק בנחרצות כי אין לבנות כל עילה הלכתית לעכב את חתימתו, וכי דינן בזה כגזלניות לכל דבר.

לחיצוק פסק הדין, צירף הגאון תשובה נוספת משנת תרכ"ז שכתב לרב שביקש להשיג על דבריו, ובה העמיד את שיטתו על תילה. הגאון רבי אריה לייב ראה בכך מענה מספק; אף שלא זכה לביאור חדש ומפורט, הרי שההפניה למקורות אלו הבהירה מעל לכל ספק כי הצדק עם הבנים, ועל כך הושתתה הכרעתו שמסר לצדדים. אלא ששתיקתו של ה'בית שלמה' בנדון זה הייתה זמנית בלבד. עם ראשית חודש אלול, ביום ב' בו, נדרש הגאון לשאלה פעם נוספת – והפעם בפירוט רב וביד רחבה. מה חולל את השינוי הזה? ומה גרם לפוסק להשיב באריכות לשאלה שביכר שלא להרחיב בה?

התשובה לתעלומה זו טמונה כפי הנראה, בזהות השואל השני ובקשר המיוחד שלו עם ה'בית שלמה' בסוגיא זו. אנו נדרשים אפוא להתבונן בדמותו של האיש שפנייתו הניעה את גלגלי ההוראה מחדש: הגאון הצדיק רבי אברהם שמואל העליר זצ"ל, אב"ד בזנאוב. מערכת היחסים התורנית בין השניים בסוגיא זו לא החלה כאן, עיון בדבריהם חושף היסטוריה של התכתבויות קודמות בסוגיה זו ממש, קשר מכתבים המטיל אור חדש על נחישותו של השואל ועל פתיחת הדין המחודשת אצל המשיב.

התשובה
לתעלומה זו
טמונה כפי
הנראה, בזהות
השואל השני
ובקשר המיוחד
שלו עם ה'בית
שלמה' בסוגיא
זו. אנו נדרשים
אפוא להתבונן
בדמותו של
האיש שפנייתו
הניעה את גלגלי
ההוראה מחדש

באותה עת
 הנהיגו
 השלטונות
 סדרים חדשים
 במערכת המשפט
 והקניין, וביתר
 שאת בענייני
 רישום המקרקעין
 והנחלאות.
 בעבר, היו ענייני
 הירושה והחלוקה
 נחתנים בתוך
 הקהילות פנימה

ככר השוק בעיר ויזניצא

שיטת ה'בית שלמה' על משמר הנחלה

ראוי לעמוד על עמדתו ההלכתית של ה'בית שלמה' בסוגיה זו, כפי שהתגבשה עוד בטרם בא המעשה המדובר לידו. בשנת תרכ"ג, שש שנים לפני הפולמוס הגדול של שנת תרכ"ט, כבר הניח הגאון מסקאלא את התשתית העקרונית לבירור זה. בספרו 'ירוש' יעקב' על מסכת יבמות (דף ק"א ע"ב), חרג ה'בית שלמה' מדרכו של הספר הלמדני-עיוני ונזקק לבירור הלכתי מעשי ונוקב. הסיבה שהביאה לכך, היתה כי באותן שנים, החלו לנשב רוחות חדשות בממלכת אוסטריה, אשר תחת ממשלתה חסו יהודי גליציה. באותה עת הנהיגו השלטונות סדרים חדשים במערכת המשפט והקניין, וביתר שאת בענייני רישום המקרקעין והנחלאות. בעבר, היו ענייני הירושה והחלוקה נחתכים בתוך הקהילות פנימה, בצלם של רבני הקהילות ועל פי משפטי התורה, מבלי שהערכאות יתערבו באורחות חייו של הציבור החרדי לדבר ד'.

אולם בשנות ה-תר"כ, התהדקה טבעת החוק. הממשל החל להקפיד כי כל העברת נכס, מכירת בית או פדיון קרקע, יעברו דרך מסגנת הרישום הרשמי. כאן התעורר המבוכ ההלכתי: חוק המדינה קבע כי הבת יורשת במידה שווה לבנים, ומשכך, לא ניתן היה למכור נכס של נפטר מבלי לקבל את חתימתן של כל בנות המשפחה המאשרות את הסתלקותן מן הירושה. מציאות זו יצרה ניסיון קשה לפתחם של בתי ישראל. המצוקה הכלכלית מחד, וההכרה בכוח החוקי של הבנות מאידך, הביאו לכך שנמצאו מי שביקשו לנצל את 'דינא דמלכותא' כדי לעכב את מכירת הנכסים ולדרוש ממון רב תמורת חתימתן. הדיינים והפוסקים עמדו נבוכים אל מול הפרצה, כאשר נשמעו קולות המבקשים לדון לכף זכות את הבנות, או למצוא היתר לפשרות כספיות

כדי למנוע קטטה ומריבה במשפחה. על רקע זה, התייצב הגאון בעל ה'בית שלמה' כחומה בצורה. בחיבורו הוא מתאר את המציאות המורכבת שנוצרה עקב חוקי המדינה המעניקים לבת חלק שווה בירושה, מצב היוצר מבוי סתום עבור הירשים על פי תורה: 'אין הבן יכול למכור הנכסים לעולם מפני חלקה של בת'. ה'בית שלמה' מזהה בדבריו פרצה המאיימת על סדרי המשפט והיושר, כאשר הוא מציין בצער כי אף בקרב משפחות הנחשבות לכשרות, נמצאו בנות המסרבות לחתום על שטרי הסילוק ללא קבלת תמורה כספית.

כבר באותו שלב מוקדם, חושף ה'בית שלמה' כי הובאה בפניו דעתו של 'רב גדול אחד' שביקש לצדד בעמדת הבנות. אותו רב ביקש להסתמך על דברי התוספות בבבא קמא (דף פ"ט) כדי לטעון שאין מקום לכפות על הבת לחתום בחינם על ויתור זכויות המוקנות לה בערכאות.

אולם ה'בית שלמה', דוחה ראייה זו בנחרצות מכל וכל וכותב: 'והרואה יראה שאין משם ראייה כלל'. תחת זאת, הוא מוכיח את שיטתו בסברה ובמקורות מדברי התוספות ביבמות, וחותרם בפסק דין חד-משמעי: "על פי דין תורתנו הקדושה מחויבת הבת לחתום בחנם... כן נראה לענ"ד".

בפרקים הבאים נסקור בעז"ה את חילופי המכתבים וההתכתבות ההלכתית שהתפתחה בין ה'בית שלמה' לבין רבי אברהם שמואל, ונעמוד על עמדותיהם של גדולי פוסקי הדור הנוספים שנדרשו לפרשה זו. במהלך הדברים נברר גם את מעורבותו של מרן ה'צמח צדיק' זי"ע בעניין. מתוך בחינת הדברים, ננסה לחשוף את זהותן של הנפשות הפועלות ואת הרקע שעמד בבסיס פסקיהם.